

Мажинбеков С.А.*

философ.ғ.к., доцент, «Әлеуметтік және тәрбие ісі» жөніндегі проректоры
М.Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АЙМАҚТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Автор корреспондент: majin@mail.ru

Түйін: АӨСШК V саммитінің мәжілісінде сөйлеген сөзінде Қазақстан Республикасы президенті Қасым-Жомарт Тоқаев, Азиялық аймақта қауіпсіздікке байланысты қауіп-қатерлер, идеологиялық және этно-діни қайшылықтар ерекше алаңдаушылық тудырады. Біз бұл жағдайда азиялық қауіпсіздіктің негізгі мәселелерін шешуге жүйелі және жан-жақты көзқарастар қажет деп есептейміз деп ерекшеленген болса, қауіпсіздік жөніндегі 56-шы Мюнхен конференциясының панельдік сессиясында «Географиялық орналасудың маңызы: Орталық Азия туралы әңгіме» тақырыбында өңірдің алатын орны туралы айта келе, Орталық Азияның жаһандық геосаясаттағы рөлі арта түсетінін атап өткен болатын. Бұл, Орталық Азия аймағының қауіпсіздік мәселесінің ауқымдылығын, өзектілігін айқындайды.

Осы орайда берілген мақалада Орталық Азияның қауіпсіздігі және негізгі қатерлер қарастырылады. Мақалада терроризм, радикалды исламның жастар арасында тарауы, ауыз су мәселесі, Ауғаныстандағы қайшылықтың аймақтағы қауіпсіздікке ықпалы, әлемдік экономикалық дағдарыстардың кері ықпалдары, ақпараттық қауіпсіздік мәселелеріне талдау жасалынады.

Кілттік сөздер: Қауіпсіздік мәселесі, қауіп-қатерлер, Орталық Азия аймағы, терроризм, ақпараттық қауіпсіздік, геосаяси бәсекелестік, Қазақстан Республикасы

Халықаралық деңгейдегі түбегейлі өзгерістер және ғаламдану үрдісі қауіпсіздік факторын ғаламдық, аймақтық және ұлттық деңгейдегі іргелі мәселелер қатарына шығарып отыр. Қауіпсіздік түсінігінің аясында мемлекеттердің егемендігі, елдің аумақтық тұтастығының қорғалуы, сыртқы және ішкі қауіптерге тойтарыс беруі, геосаяси және стратегиялық мүдделерін қорғауы, қарсыластар тарапынан қолданылатын күштерге төтеп беруі, әлеуметтік – саяси және экономикалық тұрақтылықты сақтауы қарастырылады.

Қазақстан-2050 ұлт стратегиясында айқындалғандай, «Алайда халықаралық ахуал және геосаяси орта қарқынды өзгеруде және әрқашан жақсы жағына қарай ойыса бермейді. Солтүстік Африка мен Таяу Шығыстан Солтүстік-Шығыс Азияға дейін тұрақсыздықтың алып белдеуі созылып жатыр. Күштердің ара салмағы жаһандық деңгейде де, сонымен қатар, Жер шарының жекелеген аймақтарында да елеулі өзгерістерге ұшырауда. Соған сәйкес, БҰҰ, ЕҚЫҰ, НАТО, ҰҚШҰ, ШЫҰ, АӨСШК және басқа аймақтық қауіпсіздік тетіктерінің рөлі арта түседі. Орталық Азияда ұлттық қауіпсіздікке төнген жаңа қатерлер пайда болды» [1].

Орталық Азиядағы қауіп қатерлер мәселесін қарастыру барысында, аймақтағы үрдістердің жалпы әлемдік үрдістермен тығыз байланысының артып отырғанын ерекшелеуге болады. Қалыптасқан әлемдік тәртіптің өзгеруі халықаралық қатынастардың тез өзгеруімен, әлемнің көптеген аймақтарындағы шиеленістің өсуімен сипатталады. Атап айтқанда, жаһандану жағдайында мемлекеттердің өзара тәуелділігі артып келеді, әлемнің әртүрлі аймақтарының дамуындағы теңгерімсіздік күшейіп, экономикалық, азық-түлік, энергетикалық, экологиялық, ақпараттық және гуманитарлық қауіпсіздік саласында тікелей және ықтимал қиындықтар туындап отыр.

Әлемдік қауымдастыққа интеграцияланған Орталық Азия елдері де аталып өткен қауіпсіздіктің қатерлерімен бетпе-бет келіп отыр.

Біріншіден, аймақтағы қауіпсіздік жүйесіндегі маңызды буын – бұл терроризм

мәселесі. Солтүстік Африкадан Оңтүстік Азияға дейінгі ұлан ғайыр аумақтағы қайшылыққа толы процестерден пайда болған тұрақсыздық терроризмнің өсуін тудыруда. Терроризм ұшқыны өршіп отырған аймақтардағы экстремизм және радикализм экспансиясын дәстүрлі түрде және құралдармен тоқтатуға мүмкіндік жоқ екенін, аталған елдердің саяси тәжірибесінен аңғарамыз. Жетекші елдер тарапынан мәселені шешуге бағытталған қадамдар да қайшылықтарға толы болып отыр. Таяу Шығыс аймағы терроризм, экстремизм және есірткі тасымалдау жолдарының өзегіне айналды. Осы мәселелермен қатар жағдайды одан әрі ушықтырып отырған аймақтың қарулануға деген ұмтылысы, ішкі саяси тұрақсыздықтар, экономиканың құлдырауы және геосаяси бәсекелестік.

Екіншіден, Қазіргі таңдағы Таяу Шығыс аймағының қауіпсіздік мәселелеріне:

1. Суннит – шииттер арасындағы қайшылықтардың Иран және Сауд Арабия арасында жаңа қақтығыстар тудыру ықтималдығы.

2. Мұнай қорларына бағаның төмендеуіне байланысты, аймақтағы экономикалық тұрақсыздықтың орын алуы.

3. Аймақтағы АҚШ ықпалы

4. Ресейдің Сирия қақтығысына әскери қатысуы.

5. Қытайдың аймақтағы экономикалық экспансиясы мәселелері кіреді. Аталған мәселелердің Орталық Азия аймағына да проецияланып, аймақ қауіпсіздігіне тікелей қатер тудыру әлеуеті жоғары.

Таяу Шығыс және Парсы Шығанағы елдерінің исламдық күштерінің ықпалы арқылы аймақта жастарымыздың арасында исламдық радикализмнің күшейіп келе жатқандығы да елеулі мәселе. Жихадтық ұйымдарға тартылған жастардың үлесі де басым. Мәліметтер бойынша, Қазақстан Республикасының 800 азаматтары Сирия және Ирактағы соғысқа тартылған. Сирия және Ирак аумағындағы террористік ұйымдар құрамында 120 қазақстандық ер адамдар, 520 әйел адамдар және 500 кәмелетке толмаған жас балалар қамтылған [2]. 2019 жүргізілген «Жусан» гуманитарлық операциясының негізінде Сириядан 524 адам, оның ішінде 30 ер адамдар, 137 әйел адамдар, 357 жасөспірімдер елге жеткізілді [3].

Еліміздегі жастардың радикалды исламға бет бұруы – шешімін таппай отырған әлеуметтік факторлар және жұмыссыздықтан туындап отырған шынайы қатерлер қатарына кіреді. Бұл қатерлер, қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында өткір мәселеге айналып отыр.

Сонымен қатар, Сириядағы азаматтық соғыс және Таяу Шығыс аймағындағы Сунниттер мен Шииттер арасындағы қақтығыстар мәселесі, Орталық Азия мұсылман халықтарының дінаралық қатынастары мен сезімдеріне ықпалын тигізуде. Сауд Арабиясы, Катар, Пәкістан, Мысыр елдерінен келген дін таратушылары және Парсы Шығанағының мұнай монархияларының қайырымдылық қорлары арқылы, сунниттер мен шииттер арасындағы қайшылықтар бойынша жалған мәліметтер де таратылатындығы айқын. Суннит әлеміне бірегейлігін сезінетін Орталық Азия мұсылмандары арасында аталмыш мәселе тұрғысындағы жалған ақпараттар интернет арқылы таратылуда.

Үшіншіден, 30 жылдан астам уақытқа созылған Ауғанстандағы соғыс Орталық Азиядағы саяси және экономикалық процестерге тікелей кері әсерін тигізетін және аймақтағы тұрақсыздандырушы факторлардың бірі болып табылады. Ауғанстан Ислам Республикасындағы тұрақсыздық Орталық Азияда ұласуы қаупімен қатар, аймақтағы инвестициялық ахуалды нашарлатады және Үнді мұхитының порттарына шығатын көлік қатынасына кедергі келтіреді. Сонымен қатар, халықаралық терроризм мен діни экстремизмнің Орталық Азия елдері аумағына енуіне тікелей әсер ететін Ауғанстандағы әскери тұрақсыздық, аймақтың геосаяси жағдайына тікелей ықпал етіп, қауіпсіздікті қамтамасыз ету тұрғысынан халықаралық маңыздылығын арттырады.

Үшіншіден, су ресурстарын тиімді пайдаланудың шешілмеген проблемалары бұл мәселеде Орталық Азия елдерінің ортақ ұстанымдарының жоқтығынан және суды бірлесіп

пайдалану саласындағы мемлекетаралық қатынастарды реттейтін халықаралық құқықты жекелеген мемлекеттерінің ескермеуінен туындаған аймақтық қауіпсіздіктің маңызды проблемалары болып табылады. Бұл проблеманың өзектілігі, ең алдымен аймақ халықтарының өмір сүруін қамтамасыз ету үшін қажет тұщы су тапшылығының үнемі артуымен байланысты. Бұл бойынша, Қазақстан-2050 стратегиясында: «Бұл проблеманың геосаяси астары да жоқ емес. Қазірдің өзінде біз трансшекаралық өзендердің су ресурстарын пайдалануда бірқатар мәселелермен бетпе-бет келдік. Аталған мәселенің күрделілігіне қарамастан, біз оны саясаттандыруға жол бермеуге тиіспіз», деп мемлекетіміз тарапынан аса назарда екендігін айқындайды[1].

Төртіншіден, ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қатерлер мен қауіптердің артуы. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың серпінді дамуы және Интернет кеңістігінің ықпал ету аясының кеңеюі ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесінің өзектілігін арттырады. Бұл жағдайда ақпараттық қауіпсіздікті идеологиялық жағынан да, техникалық жағынан да қамтамасыз ету қажет.

Бесіншіден, жаһандық қаржы-экономикалық дағдарыс салдарларының жалғасып жатқан кері әсері. Мемлекеттік қарыздың және республикалық бюджет тапшылығының шешілмеген мәселелері, өндірістің тоқырауы, әлемдік нарықтағы төмен сұраныстың сақталуы және әлеуметтік шиеленістің күшеюі протекционизмнің артуына алып келеді, Орталық Азия елдерінің серіктестерімен сауда-экономикалық байланыстарына кері ықпалын тигізеді және экономиканың басым секторларына инвестициялар ағынын шектейді. «Осыған байланысты біз халықаралық ахуал дамуының кез келген көрінісіне жан-жақты дайын болу үшін биліктің барлық тармақтарының, мемлекет пен қоғамның ойластырылған, келісілген және үйлестірілген бағытын тұжырымдауға тиіспіз»[2].

Жалпы, әлемдегі өзгерістер, шиеленістердің ушығуы, ҰҚШҰ, ШЫҰ және Еуразиялық одақ аясында екіжақты және көпжақты қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастықты одан әрі нығайту, өзара түсіністік пен сенімді нығайту, сондай-ақ аймақта қолайлы жағдай туғызу мәселелерінің өзектілігін арттырады.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасымжомарт Тоқаев Валдай халықаралық пікірталас клубының XVI отырысында атап өткендей: «Біздің аймақтағы ортақ жұмысымыздың негізгі бағыты терроризм және экстремизммен, ұйымдасқан қылмыспен, заңсыз миграциямен, есірткі тасымалымен күрес болуы ықтимал. Ал адами капиталды дамыту, мемлекеттік басқарудың үздік үлгілерін енгізу, инновациялық мүмкіндіктерді жетілдіру, су ресурстарын тиімді әрі теңдей пайдалану – біздің жасампаздық жолындағы дамуымыздың басты бағдары болуы тиіс» [4].

Президент атап айтқандай, Орталық Азия және Еуразиялық кеңістіктегі қауіпсіздік мәселелері осы аумақтағы барлық мемлекеттерге ортақ. Яғни, қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін жұмыла кіріскен бірлік қажет, толыққанды интеграция керек. Осы тұрғыда, Еуразиялық Одақ қазіргі заманғы сын-қатерлер мен проблемаларды шешуді қоса алғанда, кең ауқымды мәселелерді шешетін алаңға айналуы керек.

Аймақтық қауіпсіздіктен келіп мемлекеттің қауіпсіздігі қамтамасыз етіледі. Мемлекеттің қауіпсіздігі бұл ел дамуының әлеуетін, сондай-ақ қоғамның тұрақтылығы мен игілігін ұзақ тарихи мерзімге қамтамасыз ететін нәрсе. Мемлекеттік қауіпсіздікті сақтаудағы маңызды нәрсе бұл – ғаламдық деңгейдегі экономикалық, саяси және рухани дағдарыстар заманында, мемлекеттер арасындағы келісімнің болмауы, өркениет және дін аралық мәселелердің өзгеруі жағдайында әрбір Қазақстандық азаматтың жүрегінде менің елімде бейбіт өмір тұрақты болып, әлемдік деңгейдегі кикілжіндерден сақтансақ екен деген ой мазалайды деп ойлаймын. Өмір бойы «еліме тыныштық бере гөр» деп жаратқаннан сұрап келген ел ретінде отанды, елді, елдікті, тілімізді, дінімізді сақтау, ғаламдандудың кері жақтарынан сақтану қазіргі таңдағы ең маңызды міндет.

Бұл жолда әрбір Қазақстан Республикасының азаматының көкейінде, қазіргі ғаламдану кезеңінің қауіп-қатерлерінен сақтанып, халқымыз болашақта «бейбіт өмір сүріп, жаңа серпіндер, жетістіктерге жете беруін» қандай жағдайда жүзеге асыруға болады

деген маңызды мәселелер тұр. Сол үшін бізге жаңа қағидатқа негізделген, тұжырымдамалық – мазмұндағы және рухани жауапкершілікті жүктейтін жаңа өмірлік ұстанымдар қажет.

Бұл үшін – халық арасында әлеуметтік жұмыстар жүргізу, жастар арасындағы радикалдық экстремизм, ксенофобия және антисемитизм белгілеріне қарсы бағытталған республикалық бағдарлама, Кеңес беру жүйелерін дамыту және радикалды экстремизммен күрес бойынша топтарды құру» бағдарламасы, еңбекпен қамту, білім беру бойынша арнайы бағдарламалар қажет.

Сонымен қатар, мемлекеттің қауіпсіздігін сақтауда жастар саясатын жүргізу ықтималды болып табылады. Жастар саясатын құқықтық, экономикалық, ұйымдастырушылық түрде мемлекет жүзеге асырып, мемлекеттік қаржыландыру тек республикалық және жергілікті бюджеттен бөлінуі тиіс. Себебі қазіргі қалыптасып отырған халықаралық саяси жағдайлардың ерекшелігіне байланысты, жастар саясатын жүргізуде үкіметтік емес ұйымдар, қоғамдық бірлестіктердің, халықаралық ұйымдардың қаржыландыруы мен араласуына кеңінен жол ашу бірқатар қиындықтарды туғызуы мүмкін.

Қауіпсіздік пен ынтымақтастық тұғыры – экономика. Адамдарының тұрмыс ахуалы жоғары, экономикасы берік елдер ғана қауіпсіздік пен ынтымақтастықтың тиімді деңгейін қамтамасыз етуге ұмтылады. Тұрғындарының тұрмысы төмен, халқы аш, жалаңаш болса, оларға қауіпсіздік және биік деңгейдегі ынтымақтастық туралы айтудың өзі артық. Өзек жалғайтын нан таба алмай жүрген адамдар мұндай құндылықтардың бар екенін де ұмытады. Сындықтан, индустрияландыру және экономикалық өсім арқылы халықтың әл ауқаты жақсарып, тұрмыс деңгейі көтеріледі. Ұлттық экономиканы терең реформалау стратегиялық инвесторларды тарту және өндірісті арттыру арқылы мемлекет басымдықтарға жетеді.

Заңның үстемдігін қамтамасыз ету арқылы сот жүйесі мен құқық қорғау органдарының тиімділігі мен ашықтығын жүзеге асырылады. Әділ сот жүйесі, халықты қорғауға бағытталған құқық қорғау жүйесі, әрбір республика азаматтарының бойында мемлекеті үшін мақтаныш сезімін ұдайтып, жаңа белестерге тартады. Бұл да мемлекеттің қауіпсіздігін жүзеге асырудың маңызды межесі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2012 жылғы 14 желтоқсан. Электрондық ресурс// <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>
2. Токаев сообщил об эвакуации из Сирии более 200 казахстанцев// Электрондық ресурс <https://mnews.world/ru/tokaev-soobshhil-ob-evakuatsii-iz-sirii-bolee-200-kazahstantsev/>
- 3 ЖУСАН: Обзор и итоги гуманитарной операции. Электрондық ресурс // <https://kazislam.kz>
4. Қасым-Жомарт Токаев «Валдай» пікірталас клубының отырысына қатысты// Электрондық ресурс https://www.inform.kz/kz/kasym-zhomart-tokaev-valday-pikirtalas-klubynyn-otyrystyna-katysty_a3571967

Аннотация: Выступая на 5-м саммите СВМДА, Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев сказал, что угрозы безопасности, идеологические и этно-религиозные конфликты в азиатском регионе вызывают особую обеспокоенность. Мы считаем, что в этом случае нам нужен системный и комплексный подход к решению ключевых проблем безопасности в Азии. Роль страны в мировой геополитике будет возрастать. Это определяет масштаб и актуальность вопросов безопасности в центрально-азиатском регионе.

В связи с этим в статье рассматриваются вопросы безопасности и основные угрозы для Центральной Азии. В статье анализируются терроризм, распространение радикального ислама среди молодежи, проблема питьевой воды, влияние конфликта в Афганистане на региональную безопасность, негативные последствия мирового экономического кризиса, информационная

безопасность.

Ключевые слова: проблемы безопасности, угрозы, Центральная Азия, терроризм, информационная безопасность, геополитическая конкуренция, Республика Казахстан

Abstract: Speaking at the plenary session of the 5th summit-meeting on interaction and Confidence-Building Measures in Asia, Kasym-Zhomart Tokaev noted that, “in the Asian region, growing threats to security, ideological and ethno-religious contradictions are of particular concern. We believe that in these conditions we need systematic and integrated approaches to solving the key issues of Asian security ”, and at a panel session of the 56th Munich Security Conference on the topic “Geography Matters: A Conversation on Central Asia”, speaking about the role of the region, Kassym-Jomart Tokayev expressed the opinion that its place in global geopolitics will only increase.

This determines the scale and relevance of the security problem in the Central Asian region. In this regard, the article considers security problems and the main threats to Central Asia. The article analyzes the problems of terrorism, the spread of radical Islam among young people, the problem of drinking water, the impact of the conflict in Afghanistan on the security of the region, the negative consequences of the global economic crisis, information security.

Keywords: Security Issues, Threats, Central Asia, Terrorism, Information Security, Geopolitical Competition, Republic of Kazakhstan